

Filep Antal

MÉRI ISTVÁN MUNKÁSSÁGÁNAK JELENTŐSÉGE
A NÉPRAJZTUDOMÁNY SZÁMÁRA.
(Tálasai István és Méri István barátsága)

A középkori magyar falukutatás kialakulása együtt járt a különböző szakterületek (régészet, néprajz, földrajz, történettudomány, történeti földrajz) képviselőinek összefogásával és együttműködésével is. A dolgozat a kiváló néprajztudós, Tálasai István és Méri István szakmai együttműködését és emberi barátságát eleveníti fel.

Kulcsszavak: Tálasai István, Méri István, néprajzi falukutatás és lakóhá- kutatás.

Mikor a hazai régészek eléggé nagyra nem értékelhető módon emléküléssel adóznak Méri István életművének, érdemes kiemelnünk, hogy eredményeit elfogadták elismerték, magukévá tették. Kortársai közül Tálasai István szerepét kell kiemelnünk, aki a népélet jelenségeit történetileg igyekezett rendszerezni. Egyetemi előadásai és szemináriumai során következetesen Méri István úttörő faluásatásai anyagára támaszkodott. Nem különben érdemben tárgyalta eredményeit Vargha László, aki a Műszaki Egyetem Építészettörténeti Tanszékén a magyar építészettörténet és a népi építkezés témakörében 1952-től tartott előadásokat, speciális kurzusokat. Többek között hosszú időn át az őskori építészet emlékei világába is ő adott bevezetést. Méri István korszakos jelentőségű Árpád-kori feltárásai Királyné Csilléry Klárát a korai lakáskultúra emlékeinek szentelt monográfia megírására ösztönözte. (K. CSILLÉRY 1982.) A magyar etnográfia Méri István eredményeit maradéktalanul elismerték és befogadták. Közlebből a népi építő kultúra középkori vonatkozású jelenségeinek értelmezésében, helyes értékelésében Méri István vált a mértékadó személyiséggé. Vele kutatástörténetünkben új korszak indult. Mondhatni, lezárta a romantikus rekonstrukciós képzelgések korát. Az új szemléletű, korszerű történeti etnográfia pótol-

hatatlan támogatást kaptak tőle. Hozzásegítette a hazai néprajztudományt, hogy végleg elszakadjon az evolucionizmus rekonstruktív spekulációs módszeritől és a recens vizsgálatokat a levéltári, nyelvtörténeti forrásokon túl a középkori magyar régészet egyre gazdagodó tényeire is rendszeresen támaszkodhassunk. Különösen szerencsés volt, hogy a kellően nem értékelt kiváló, tudománytörténetileg kiemelkedő kutatóhelyen, a Néptudományi Intézetben Méri István és Tálasai István néhány évig, ám tudománytörténetileg fontos periódusban együtt dolgozhattak, a szó betű szerinti értelmében síríg tartó bizalmas barátságot köthettek.

Érdemes emlékeztetnünk, hogy kettejük együttműködése hosszú mintegy 90 éve elindult átalakulási folyamatot teljesített ki. Korábban a néprajz az emberföldrajzzal tartott szoros kapcsolatot. A geográfia módszereit igyekeztek adaptálni a népélet jelenségeinek értelmezéséhez. Nem tartották feladatuknak, hogy a népélet és a népi kultúra történeti folyamatait közvetlenül historikus módszerekkel közelítsék meg, noha nyilvánvaló volt, hogy a jelenkori emberi közösségek minden megnyilatkozása a történelem erőterében gyökerezik. A mindenkori jelen a történelem egyetlen gyorsan múló pillanata. Györffy István volt az első, aki megkísérelt szakítani a geográfiából és biológiából öröklött

módszerekkel az evolucionizmus spekulációit felváltotta a történeti forrásokra alapozó vizsgálatokkal. Az élő emlékezet és a mindennapok eleven gyakorlata mellett a korábban figyelemre nem méltatott helyi levéltári adtok felderítését, rendszeres kutatását is vállalta. Érdemes megjegyeznünk, hogy Györffy István kísérletet tett arra, hogy archeológiai feltárásokkal is tegye teljesebbé néprajzi kutatásai helytörténeti hátterének megismerést. Ugyanabban a térségben vizsgálódott, ahol később Méri István a móríci ásatását végezte, ám csak hódoltság kori kerámiákra lelt. (Vö. KAPOSVÁRI 1987.) Nem érdektelen utalnunk arra, hogy az ifjú Banner János is Györffy Istvánhoz hasonlóan (vele egy időben) folytatott úttörő történeti etnográfiai kutatásokat Békésben. Nem feledhetjük el azt sem, hogy a Szegedre áttelepülő Ferenc József Tudományegyetem Régészeti Tanszékére őt először a néprajz előadójául hívták meg.

Valószínűsíthető, hogy mindkettőjükben az azonos érdeklődést Márki Sándor professzor, illetve a fiatal, a néprajz iránt is elkötelezetten érdeklődő levéltáros, történész, tanár, az Erdélyi Múzeum-Egyesület titkára, Kelemen Lajos keltette fel kolozsvári stúdiumaik idején. Tájékozódásunkban az egyetemi képzésen túl, nagy szerepe volt az Erdélyi Múzeum-Egyesület kereteiben folyó sokrétű kutatómunkának. Érdemes tudnunk, hogy a múzeumi szakgyűjteményeket, tárákat az egyetemi szaktanszékek professzorai vezették, a tanszékek munkatársai végezték a gyűjteménygyarapítást, kezelték és feldolgozták a gyűjtött anyagot. Nagyon tudatos döntés volt az egykori Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium részéről, hogy a vidéki múzeumok munkatársai kiképzését a kolozsvári Régészeti Tanszékre, illetve az Erdélyi Múzeumra bízták.

Nem lenne helyes, ha nem utalnánk Papp László kényszerűen torzóban maradt Kecskemét környékén végzett nevezetes ásatásaira, és a párhuzamosan folytatott történeti és recens néprajzi vizsgálataira. Papp László jelenkori néprajzi terepmunkáját nemcsak a hódoltság

alatt elpusztult községek házainak feltárásával egészítette ki, hanem Kecskeméten a 16. századtól rendelkezésre álló levéltári anyagot is párhuzamosan vallatóra fogta. (PAPP 1931.)

Ezek az eredményes kísérletek adtak hátteret Tálasi Istvánnak ahhoz, hogy a népi kultúra és a tradicionális társadalom jelenségeit egészében a történetiség oldaláról ragadja meg, és a historikum oldaláról közelítve rendszerezze a néprajzi eszközökkel megragadható folyamatokat. Sőt nem ritkán a néprajzi terepmunka során felteendő kérdéseit is a helyi levéltári forrásokra alapozva fogalmazta meg, készítette elő. Képzett nyelvészként, turkológusként az őstörténetben, a nyelvészeti források kiaknázásában is otthonosságra tett szert. Kiváló latin nyelvtudása alapján jól tájékozódott mind az oklevelek világában, mind a feledésbe merült újkori latin nyelvű tudományos irodalomban. A szintézisalkotásban rendkívül gátolta, hogy mind égetőben hiányoztak számára kora középkorunk tárgyi valóságának megbízható, hiteles bizonyítékai. Az elbeszélő források és a nem is nagyon gazdag oklevelek szinte kevesebb fogódzót kínáltak, mint amit a nyelvészet, a nyelvtörténet és a nyelvöldrajz kínálhatott. Nem kevésbé zavarta, hogy megalapozatlan evolucionista indíttatású feltételezésekkel, olykor rendkívül naiv, romantikus és képzelgésekkel terhelték meg a honfoglalás és az Árpád-kor nehezen megragadható világát. Méri István Tiszalök-Rázom pusztán végzett ásatásától kezdve egyre kézzelfoghatóbbá váltak a korai magyar állam anyagi kultúrájának tárgyi dokumentumai. Az okleveles forrásokban szegény korszakot a régészet eszközeivel új, idővel folyamatosan bővülő tényanyaggal tette megközelíthetővé. Egyben az ásatások nyomán arra is lehetőség nyílt, hogy a magyarországi fejlődés európai összefüggéseit, párhuzamait meghatározzák.

Tálasi István már Méri István ásatásai megkezdése előttől nagy figyelmet szentelt régész kollégája kutatásainak. Érdemes hangsúlyozni, hogy valamennyi archaeológus kortársa közül igazában vele jutott leginkább kölcsönös meg-

értésre. Mások a leíró néprajzi vizsgálatok felhasználásán nem kívántak túllépni, vagy a húszas, harmincas évek etnográfiai problematikájával megelégedtek. Az akkori munkahipotéziseket végleges eredményként könyvelték el. Méri István Árpád-kori és késő középkori régészeti eredményeinek jelentőségét, értékét Tálasi István az ásatások első pillanatától felismerte, igen nagyra értékelte. Azokat azonnal, még a folyóiratbeli közlés előtt egyetemi előadásai anyagába be is építette. Alaposan kidolgozta azokat a néprajzi párhuzamokat, amelyek a Tiszalök-Rázom pusztai és a móríci feltárásokból megismert tradíció továbbélését igazolták. Amikor az ötvenes évek közepén a magyar házfejlődés kérdéseit, illetve a népi építkezés kutatás módszertanát, kutatástörténetét ismételt vita tárgyává tették, minden alkalommal kiemelte Méri István ásatásainak értékét, hangsúlyozta az európai néprajzi összehasonlításbeli jelentőségét. (TÁLASI 1954, 397-398; *ibid.* 1980, 450-451). Sajátságos módon ezekben Tálasi István állásfoglalását olyan tudósok támogatták, mint a szlavista Kniezsa István.

Méri István Tálasi Istvánhoz és több etnográfushoz fűződő szoros kapcsolatait a kutatóintézetekben töltött szolgálata alapozta meg. Az Erdélyi Tudományos Intézetben és a Teleki (illetve változott nevén a Keleteurópai) Intézet keretei között megszervezett és Györffy György igazgatása alatt működő Néptudományi Intézetben ismételt jeles néprajzi szakemberrel dolgozott együtt. Olykor etnográfusokkal végzett közös terepmunkát. Az Erdélyi Tudományos Intézet munkatársaként részt vett a kutatástörténeti szempontból kiemelkedő jelentőségű Borsa völgyi interdiszciplináris vizsgálatorozatban. Ott épült ki szoros szakmai kapcsolata Vargha Lászlóval, ami később a Nemzeti Múzeumban töltött éveiben is gyümölcsözően folytatódott. Előfordult, hogy mindketten azonos objektumokat kutattak. A Kolozs megyei Kide középkori falusi temploma kutatásában is érintkezett az érdeklődésük. (Vargha László, aki az etnográfussá válása előtt építészmérnöki kép-

zettséget szerzett, és alapos művészettörténeti tanulmányokat is folytatott volt, terepmunkája során gyakran műemléki vizsgálatokat végzett. Méri István ásatásával párhuzamosan készítette el a középkori kidei templom építészeti felmérést.)

Tálasi István és Méri István a Néptudományi Intézetben szoros kapcsolatban tevékenykedett. Egymás kutatási terveit is jól ismerték. Tálasi István az előkészületek első pillanatától nagyon sokat várt Méri István ásatásaitól. Olykor – ha tehetett – el is kísérte a kiszemelt helyszínre Méri Istvánt. Tudtommal a feltárások idején is ismételt elutazott az ásatás meg szemlélésére. Előfordult, hogy egyetemi hallgatóival végzett terepmunka közben tett látogatást. Diákjaival igyekezett segíteni Méri István helyszíni munkáit.

Amíg 1980-ig Eötvös Loránd Tudományegyetemen tanított Tálasi István, Méri István alapműveit mindig kötelező olvasmányként szerepeltette népi építészeti, településnéprajzi kollégiumaiban, de a néprajzi, történeti tájakkal foglalkozó, szintézisre törekvő kollégiumából sem hiányoztak ezek a fontos, az Árpád-kori, késő középkori régészeti adalékok. Tálasi István utóbb Méri István eredményei alátámasztására nagy munkával összegyűjtötte orosz, kelet-európai szakirodalomból a Tiszalök-Rázom pusztai feltárásokhoz felhasználható párhuzamokat, analógiákat. Ugyan ennek a vizsgálódásának anyagát részletekbe menően nem tette közzé, de eredményeiről összefoglalóan és rendkívül tömören rendszeresen beszélt egyetemi előadásain és szaktudományi felszólalásai során. Ha az építő kultúránk történeti fejlődését érintették megnyilatkozásai a Tiszalök-Rázomon ásatás és annak európai párhuzamai szolgáltak kiindulási alapul. Tömör megnyilatkozásai aligha sejtethették a rendkívül kiterjedt és elmélyült mögöttes munkát. Sokunk előtt rejtve maradt, milyen mélységben végezte tájékozódását Méri István eredményeinek inspirálása nyomán. Magam doktori szigorlatán győződhettem meg kutatásai alaposságá-

ról. Ugyanis a Kisalföld népi építészetéről írott disszertációmban az akkor még egyetlenként ismert a Sopron megyei Répcevisről az Árpád-korból feltárt házmaradvánnyal szükségszerűen foglalkoznom kellett. Szigorlatomon a szóbeli összefoglalóban természetszerűen utaltam is Nováki Gyula közleményére (NOVÁKI 1956), egyben és Méri István alapvető ásatásának típusával vettem össze. A vonatkozó részt az európai párhuzamokra is megjegyzést tettem. Tálasi István az elnöklő professzor, a régész Oroszlán Zoltán kedvében akart járni. Átvette tőlem a szót, és közel 20 percen át sorolta különböző dél-oroszországi, steppei előzményeket, analógiákat, illetve részletezte a közép- és észak-európai párhuzamokat. Oroszlán Zoltánt rendkívül meglepte, hogy professzortársa milyen alaposan utánajárt Méri István régészeti kutatásainak. Számomra életre szóló emlék maradt a két tudós személyiség, Tálasi István és Méri István egymás iránti elkötelezett érdeklődésnek ez a megnyilvánulása. Más alkalmakkor is igyekezett Méri István eredményeit elismertetni, a közvélekedéssel elfogadtatni. Nemzetközi konferenciákon tanítványaival összehangoltan törekedett arra, hogy az újabb néprajzi eredményekkel együtt ismertessük, népszerűsítsük Méri István és munkatársai körének kutatásait, a régészetünk eredményeinek hazai és európai jelentőségét. Tálasi Istvánt mélységesen nyomasztotta, hogy Méri István nem kapta meg azt az elismerést, amit tehetsége, áldozatos munkája és maradandó, tudománytörténeti értékű eredményei alapján meg illette volna. Szívesen lektorálta egyes közleményeit. Lelkesen készítette el Méri István – sajnos (érthetően) visszavont – disszertációjának opponensi véleményét. (TÁLASI 1980, 453-460).

Tálasi István a Tiszalök-Rázom pusztai ásatások házmaradványait elemezve arra a jutott, hogy az ott feltárt háztípus lényegében a késő középkortól történeti adatokból a Dunántúlról ismert (Vas, Zala, Veszprém Somogy és Baranya megyékből, részben Sopron megye területéről kimutatható) belső kemencés lakóházzal

azonos, annak a kiinduló alapvariánsa. Ennek a típusnak utóbb régészeti bizonyítékát a sarvalyi ásatásokból is megismerhettük. Nem közömbös az sem, hogy erről a belső fűtésű kemencékkel temperált, füsttelenítést nélkülöző háztípusról az 1940-es évek elején a legidősebb nemzedék (90 év körüli) tagjai még élményeik alapján tettek tanúságot a vasi Őrségben. A Tiszalök-Rázom pusztán feltárt háznak mindössze a mérete, ezzel együtt a kemence nagysága növekedett, s esetlegesen további helyiségekkel bővíthetett. Hasonló belső fűtésű kemencés házat használtak a magyar nyelvterület és a szomszédság szláv (szlovák, ruszin) és a csatlakozó területek román lakossága körében. Ám itt a 18. század közepétől a kemencéket különféle sípszerű füstelvezetőkkel egészíthették ki. Szintén megindult a házak többhelyiségűvé válása. Tálasi István joggal feltételezte, hogy a külső fűtésű kályhás háznak a Duna és Tisza mentén való elterjedéséig egységes lehetett a füstös, belső fűtésű kemencés házterület volt a középkori államterületünk. Mindig utalt arra, hogy másodlagosan vált ketté a korábbi egység, indult meg a területi különfejlődés. Szellemesen „unokatestvéri” viszonynak nevezte a két területi háztípus összefüggést. Nem érdektelen, hogy mind a dunántúli, mind a felföldi, felső-magyarországi térség jellemző háztípusait mind nyugati irányban, mind északi, mind keleti szomszédságunkban messze lehet követni. Történetileg is, néprajzilag igazi kelet-középeurópai, keleteurópai összefüggés rendszer bontakozhat ki minden olyan elemző előtt, aki Méri István és Tálasi István nyomán jár, vállalja kutatásaik hagyományát, felelősségét, terhes munkáját!

Magam inkább a késő középkori, Túrkeve-Móricson feltárt lakóháztípus okán is a magyar népi építkezési kutatás szerinti terminológiával élve a középmagyar háztípus történeti gyökereit módszeresen kutatva rendszeresen kerestem Méri Istvánnal a kapcsolatot. Erre az sarkallt, hogy az 1955/1956-os tanévben megbízást kaptam a kisalföld építő kultúrája

felderítésére. 1957-től, amikor Győr tágabb térségében terepmunkámat elkezdtem sorozatosan találtam olyan még élő használatban álló házakat, amelyek alaprajza és tüzelőberendezése felelő párja volt a Méri István által Túrkeve-Móricson kiásott késő középkori házaknak, vagy a Kecskemét környékén még Papp László ásatásaiból ismert alaprajzoknak, tüzelőberendezéseknek. (PAPP 1931.) A pitvar/konyha hátsó falából kinyúló kenyérsütő kemencéket és a rendszeres házi kenyérsütéssel együtt Győr és Moson történeti megyék falusi, kisvárosi háztartásai vizsgálataim elején még a családi gazdaságok fenntartották. Csak a szövetkezetekbe szervezése után adták föl a hagyományos konyhákat, mondtak le a saját házi kenyér sütéséről. Olykor nem is ritkán még utcasor-hosszan fényképezhettem a kiugró, a lakóház konyhai falán át a szabadba kinyúlóan épített kenyérsütő kemencéket. Ezek olykor a szomszéd udvarára, a telekhatárra, vagy akár épen az utcára is épülhettek. Így a kisebb alapterületű konyhák is kellően tágasak maradhattak. A 20. században álló épületek, konyhái középkori előzményektől mindössze annyiban különböztek, hogy a kenyérsütő kemencék tűztereit térd- vagy combközép-magasságúra falazva felemelték, hogy kényelmesebben dolgozhassanak sütésekor. Ez a megoldás a történeti Sopron megye közvetlenül szomszédos rábaközi falvaiban sem volt ismeretlen. A jelenség értelmezéséhez érdemes tudnunk, hogy két 17. századi épületet is jó állapotban, belakottan fedezett fel a kutatás. A 18. századból tömegesen szemrevételezhattünk kifogástalan állapotú lakóépületeket. Talán nem érdektelen megjegyezni, hogy a hatvanas évek második felében, a Szentendrei-szigeten is felleltem ezt az elrendezési típust, de dokumentálhatók voltak fennálló emlékei a történeti Hont megyéhez tartozott Nagyörzsönyben is. Vajkai Aurél kutatásai nyomán tudjuk, hogy a 18. századi levéltári források a Csallóköz területéről, közelebről a Batthyány uradalom községeiből olyan műszaki rajzokat őriztek meg, amelyekből kiviláglik a konyha

hátsó falába épített kemencés házak az uradalmak alkalmazottai használatára is épültek. Napról napra meg kellett győződnöm arról, hogy a népi építőgyakorlat, a lakáskultúra a jelenkori / 20. századi valóságában egyszerre utal a középkori gyökerekre, de magába zárta az újkor örökségét is. Mi sem bizonyítja jobban a hagyomány sohasem statikus, a tradíció csala történelem dimenzióiban érzékelhető, értékelni is csak a valós időben lehet, még akkor is, ha a népi kultúra történelmének ritmusa erősen eltérhet a köztörténeti idő ritmusától.

Mondanom sem kell, hogy ezeket a kenyérsütő kemencéket az I. világháborúig szinte mindenütt a konyhából fűthető tálalakú elemekből rakott szemeskályhákkal együtt építették. Magunk 1957-től működő hagyományos kályhát már nem lelhattünk, ám szinte nem volt olyan ház, amelyiknek az udvarán ne szolgált volna a baromfitartást itatóként, etetőként a hajdani takaros kályhák tálalakú elemei. A házak padlásain szinte mindenütt megtalálhattuk a szétszedett kályhák elemeit. Sűrűn előfordult az 1970-es évekig, hogy a hagyományos állapotukban fennmaradt házak konyháiban láthatók voltak az egykori szobai kályhák elfalazott szájai, esetleg füstelvezető lyukai. Több alkalommal tapasztalhattam, amikor romos lakóházat vizsgáltam, hogy a kályhák tűzterét a 18. században – a 1950-es és az 1960-as évekig használt kisalföldi lakóházak nagy részét akkor építették – még a padlószintjén alakították ki. Úgy tűnt, hogy szinte nemzedékről, nemzedékre egy-egy nagyobb felújítás során emelték mind magasabbra a kályhák tűzterének alját. Az átalakulásra az építetőket az serkentette, hogy az emeltebb tűzterű kályha fűtése kényelmesebbnek bizonyult. Kisalföldi vizsgálatunk idején már számos bontás jelezte, hogy történelmi korszakváltás köszöntött reánk. De még világosan kibontakozhatott előttünk, hogy a népi építőgyakorlat a későközépkor időszakában gyökerezik, annak szerves folytatása. Ha ritkán arra lehetőséget kaphattam, és a műszaki rajzi dokumentációt készíthettem, igyekez-

tem, hogy azt Méri Istvánnak bemutathassam. (Sajnos, legtöbbször csak fényképeimmel demonstrálhattam előtte észleléseimet.) Utóbb a kiemelkedően alapos, a történeti etnográfát avatottan művelő Égető Melinda kutatótársam a Dunamellék Tolna megyei szakaszán is talált további olyan recens analógiákat, amelyek mind a késő középkori régészeti feltárásokkal, mind a kisalföldi recens emlékekkel párhuzamba voltak állíthatóak. Méri István konzultációi mindig inspirálóak voltak. Tanácsai mindig reálisaknak bizonyultak. Időben figyelmeztetett, ha a kutatások támogatásával kapcsolatosan túlzott reményeket tápláltam magamban.

A fiatalabb nemzedék ezekhez a kisalföldi kutatásokhoz évekkel később visszatért. A diszsertációm felhasználásával indult el a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumnak a Kisalföldet bemutató „tájegysége” felépítési munkálata, amit a szatmári - beregi táj népi építészeti örökségét szemléltető épületcsoport után második együttesként valósítottak meg. Többek között a szentkirályi ásatások rekonstrukciójához felhasznált, Tápról áttelepített ágasfás, szelemenés tetőszerkezetű, kiugratott konyhai sütőkemencével épített házat 1960 nyarán találtam meg számos hasonló épülettel együtt. (Akkor még ezek az épületek zárt utcáskörökben voltak vizsgálhatók az egykori Győri pusztán, azaz Győr megye Pusztai járásában és a szomszédos dél-komáromi, észak-veszprémi körzetben. Olyan utcaképi együttesekként álltak még, amelyekből korszerű műemléki helyreállítással európai idegenforgalmi nevezetességet, látványosságot lehetett volna alkotni. A pannonhalmi Bencés Főmonostor lábánál fekvő községek házsoraiiban a magyar államiság ezer évének különleges értékegyütteseként menthették volna meg, ha távlatokban gondolkodtak volna az illetékesek. Méri István nyomon követte az ezzel kapcsolatos vívódásainkat.) Meggyőződhetett arról, hogy az általa régészeti eszközökkel megragadott építési gyakorlat kontinuitása nem szakadt meg az 1970-es évekig.

Maga jól ismerte a kortárs és a közeli múlt népi építő gyakorlatát. Néprajzi nyitottsága jól tükröződött az ötvenes évek közepén közzé tett Régészeti kézikönyv általa írt részének népi építkezési analógiái összeválogatásában is. Sokunkat inspirált e fontos gyűjteményes mű tőle származó fejezete. Bár egyre inkább fájlatuk, hogy a gyorsan változó korszakban mind ritkábban nyílt alkalmunk arra, hogy archaikus épületeket, építményeket örökíthessünk meg.

Nem tudom, a mai nemzedék mennyire ismeri, hogy legalább az ötvenes évektől Méri István milyen súlyos, állandó, erős fájdalommal járó belgyógyászati panaszokkal küzdve tevékenykedett. Önfegyelme e téren is példa lehet előttünk. Egy, a csongrádi, a Geda halomhoz vezető előzetes terepbejárásom döbbsentem erre rá. Akkor Csalog József, szentesi múzeumigazgató és László Gyula professzor társaságában a majdani ásatások területének felderítésére szálltunk ki. Vidám, gondfeledt társalgás folyt. Egyedül Méri István maradt feltűnően hallgatag. Észre kellett vennem, hogy nagyon erős fájdalmai vannak. Időről időre gyomorgörcs lepte meg. Ez mégsem akadályozta meg, hogy ne tevékenykedjék rendkívül aktívan. Ásót, lapátot hozatott a szomszédos tanyából. Kisebb kutatógödröt nyitott, hogy a majdani ásatás rétegviszonyairól gyorsan tájékozódjék. Elég lendületese és keményen végezte a fizikai munkát, noha erős nyári meleg volt. Kora délutánra Csongrád településközpontjába visszatértünk, amikor csoportunk szinte minden tagja a hőség elől a helyi régészeti, történeti kutatásokat következetesen támogató Tari László dr. lakásába menekült, Méri István mégis megkért, hogy kísérem el az úgynevezett Belvárosba. Ez volt valószínűen a középkori Csongrád eredeti településmagja, ami minden bizonnyal a középkori földvár egykori sáncai között épült ki. Egykori kiterjedése lényegesen nagyobb lehetett, mert a helyi emlékezet fenntartotta annak a hagyományát, hogy a Tisza időről időre nem is kis darabot elmosott belőle. Ez a településrész nem is kis

távolságban fekszik a mai város centrumától. Valaha a városnak e része félszigetszerűen benyúlt a Tisza Köröstorok előtti árterébe, de Körösök vizét felvevő folyó hatalmas s kanyart leírva keletről is délről is körbe vette e középkori településhelyet. A középkori város házai alól fordult a Tisza medre ismét déli, délkeleti irányba, hogy elérje a középkori, mára elpusztult Bőd / Böld falut. Annak keleti térségében alakult ki a régtől ismert Bődi rév. Ez a hatalmas s kanyar természetes védelmet kínált a középkori településnek. Sajátságos, hogy a középkor óta kontinuitásukat megőrző Belváros lakosai „őző” nyelvjárást beszéltek, míg a 18. században az Alföld északi, tiszáninneni pereméről áttelepült lakosság ettől erősen eltérő dialektussal él. Méri István szótlanul küszködött a váratlanul fellépett görccseivel, de a hosszú, gyaloglással járó útról, az alapos terepszemlérlől nem mondott le. A Belváros idős embereit tüzetesen kikérdezte, mintha nem kellett volna betegsége tüneteivel küzdenie. Életem során ismételten felidéződött bennem ennek a csongrádi külön útnak az emléke, emberi példaadása.

Visszagondolva emlékeimre, élményeimre igazoltnak vélem László Gyulának még gimnazista koromban előttem tett kijelentését, hogy ő Méri Istvánt a „régész” barátjaként jellemezheti előttem. Méri István a kiváló filmes, Kovács András – aki maga egyenként kidei születésű volt, és a kolozsvári Farkas utcai Református Kollégium diákjaként is ismerhette a terepen kutató régészt – megfogalmazása szerint az úgynevezett „nehéz emberek” típusába tartozott, aki értéket teremtett, magával és munkatársaival szemben kérlelhetetlenül igényes volt. Nem csak a régészetet gazdagította korszakos eredményekkel. Az etnográfia oldaláról nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy az evolucionista rekonstruktív spekulációktól megszabadította a kutatást, a feltételezések légvárait régészeti, történeti tényanyaggal váltotta fel.

Magam egyénileg is örökös adósa maradok. Végzésem előtt kutatásaim és alkalmi régészeti leletmentéseim ismeretében meghívott mun-

katársai sorába. A Magyar Nemzeti Múzeum vezetői javaslatát elfogadták. Párducz Mihály távozása után 1960 tavaszán léphettem volna szolgálatba. Fájdalmasan gondolok arra, hogy ezt a nagyszerű ajánlatot nem fogadhattam el. Az ment, hogy akkor már évek óta édesapám súlyos betegségben szenvedett. Évente ismétlődően hosszú hónapokon át klinikai kezelésekre szorult. Végzésem körül volt olyan periódus, amikor évi három hónapot dolgozhatott mindössze. (Húgom akkor már egyetemi hallgató volt, öcsém pedig a gimnázium vége felé közeledett, szintén egyetemi tanulmányokra készült.) Kötelességszerűen az első kínálkozó státust el kellett fogadnom. 1959 késő őszen le is kellett mondanom a megtisztelő ajánlatról. Lelkiismeret-furdalással gondolok ma is erre, de különösen az okoz gondot számomra, hogy a lemondó levelemben magamat bízattva úgy fogalmaztam, hogy az a pontatlanságával őt megbánhatta. Mégis utóbb változatlan atyai jóindulattal kísérte munkámat. Folytatta velem erőt adó konzultációit.

Személyének a magyar néprajz, a magyar népi építkezés kutatása nagyon sokat köszönhet. A hazai népi műveltség Árpád-kori gyökerei meghatározásában rendkívüli szerepe volt. Eredményeinek értéke mai is csorbítatlan. Munkássága értékét csak növeli, hogy a régészek újabb nemzedékei a nyomában járva ismételten igazolják szemléletét, módszereit, eredményeit napról napra öregbítik, árnyalják. Anélkül, hogy hosszabban tevékenykedhetett volna, a szó igazi értelmében mégis iskolát teremtett. Pedagógiai vénájáról egyik látogatásom alkalmával győződhettem meg. Meg kellett látogatnom. A Középkori Osztályon a szobájában nem találhattam meg. A Lapidáriumként jelölt raktárban leltem meg. Délutánra régész hallgatókat várt. Gyönyörű táblairól krétarajzot készített diákjai számára. Az úgynevezett nehéz ekét (faekét) vázolta fel. Kiemelte azokat az alkatrészeket, amelyekkel at ásató régész találkozhat. A rajzon feltüntette a népnyelvi elnevezéseket. Látszott a néprajzi, nyelvtörténeti, történeti tájékozottsága tökéle-

tes. Valahányszor oktatóként rajzi vázlatot kellett készítenem, mindig felidéződött pedáns és artisztikusan mesteri rajza.

Életművének aktuális jelentőségét napjainkban csak növeli, hogy munkássága egésze cáfolja a mind erősebben érvényesülő ahistorizmus és a történelemellenesség gon-

dolatvilágát, olykor diktatórikusan jelentkező irányzatát. Hálásak lehetünk Kovalovszki Júliának, hogy számos kéziratát közkinccsé tette!

Ideje, hogy belássuk: személyében nagy ember, nagy alkotó élt köztünk. Öröksége a 20. századi tudományosságunk legnagyobb értékei közé tartozik. Áldott legyen az emléke!

IRODALOM

K. CSILLÉRY 1982

CSILLÉRY K., *A magyar népi lakáskultúra kialakulásának kezdetei. – Anfänge der ungarischen volkstümlicher Wohnkultur.* Budapest 1982.

KAPOSVÁRI 1987

KAPOSVÁRI GY., *Adatok Györffy István régészeti tevékenységéhez.* In: Bellon T.–Szabó L. (szerk.), Györffy István az Alföld kutatója és életművének irodalma. Nagykunsgai Füzetek, 6. Karcag–Szolnok 1987, 105-113.

NOVÁKI 1956

NOVÁKI GY., *Árpád-kori lakóház Répcevisen.* ArchÉrt 83 (1956) 51-52.

PAPP 1931

PAPP L., *Ásatások a XVI. században elpusztult Kecskemét vidéki falvak helyén. – Ausgrabungen an den Stelle der in XVI. Jh. zugrundegegangenen Dörfer in der Umgebung von Kecskemét.* NÉrt 23 (1931) 137-152.

TÁLASI 1954

TÁLASI I., *Hozzászólás Gzbda Béla előadásához.* MTA II. Osztály Közleményei 5 (1954) 390-399.

TÁLASI 1980

TÁLASI I., *Néprajzi tanulmányok, írások, 1.* Dissertationes Ethnographicae – Tanulmányok az anyagi kultúra köréből, III-IV. Budapest 1979-1980.

DIE BEDEUTUNG DER TÄTIGKEIT VON ISTVÁN MÉRI FÜR DIE ETHNOGRAPHIE (DIE FREUNDSCHAFT VON ISTVÁN TÁLASI UND ISTVÁN MÉRI)

Zusammenfassung

Die wissenschaftliche Tätigkeit von István Méri eröffnete eine neue Epoche in der archäologischen Forschung der ungarischen mittelalterlichen Dörfer, seine Leistung war nicht nur für die Archäologie, sondern auch für die Ethnographie von besonders wichtiger Bedeutung. Die Klärung von arpadenzeitlichen (10.-13. Jh.) und spätmittelalterlichen (14.-17. Jh.) Wohn- und Wirtschaftshäusern, sowie der Struktur der Siedlungen machte eine entscheidende Wende auch für die Untersuchungstätigkeit jener Ethnographen, die sich mit Siedlungsgeschichte und mit der Geschichte der Wohnkultur beschäftigen. Volkskundler, die mit evolutionistischen Rekonstruktionen operierten, konnten in Kenntnis der konkreten Vorgeschichte – auch sprachwissenschaftliche und historische Quellen einbeziehend – schon auf einer sicheren Basis arbeiten. Sie konnten in den von István Méri freigelegten Hausüberresten die Vorgängerbauten der im ethnographischen Material bekannten Wohnhaustypen sehen. (Geschweige denn, wie man aus der Struktur der mittelalterlichen Siedlungen auch auf die ehemalige Wirtschaftsform schließen kann.)

Méri war lange Zeit von den Archäologen weniger anerkannt. In der Erkennung und Anerkennung der Bedeutung der wissenschaftlichen Tätigkeit von István Méri im Kreis der Ethnographen spielte István Tálasi, hervorragender Ethnograph, ehemaliger Professor des Lehrstuhls für Ethnographie an der Budapester Universität eine entscheidende Rolle. Zum Glück lernten sie einander noch ganz jung kennen (nach dem 2. Weltkrieg arbeiteten sie einige Jahre lang sogar in demselben Institut) und wurden auch Freunde. Auch Tálasi war hervorragender Kenner und Forscher der Siedlungsgeschichte und der Wohnkultur. Er hat in seine Untersuchungen auch das von Méri freigelegte archäologische Material von den Anfängen an einbezogen. So wurden die Ergebnisse von Méri bald in die Wissenschaft der Ethnographie eingebettet. István Tálasi nahm die Ergebnisse der wissenschaftlichen Tätigkeit von Méri auch in seine Vorlesungen an der Universität auf, und auf diesem Wege konnten auch die neuen Generationen der Forscher der Ethnographie diese wissenswerten Informationen einholen.

A. Filep

A. Filep
H – 1033 Budapest,
Hévízi út 12. II. 5.
e-mail: fileantal@hotmail.com

